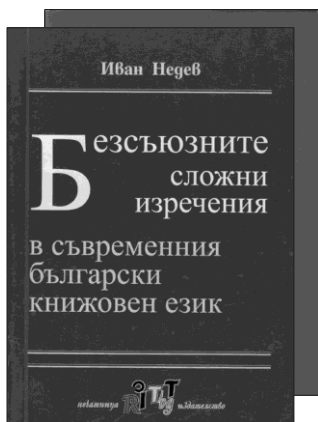

СИНТАКТИЧНИЯТ СТРОЙ НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК – ДОСТЪПНО ЗА СЛОЖНОТО...

Иван Недев. *Безсъюзните сложни изречения в съвременния български книжовен език*. Силистра, РИТТ, 2006.
Иван Недев. *Български език. Синтаксис и пунктуация*. Силистра, РИТТ, 2014.

Иван Недев, автор на представените тук книги „Български език. Синтаксис и пунктуация“ и „Безсъюзните сложни изречения в съвременния български книжовен език“, е добре известен на българистичната и славистичната общност с трудовете си по български синтаксис.

Синтактичната система на езика може да се опише с помощта на строго конструиран модел и по това се отличава например от лексикал-

ната система, която според точния и добре известен израз на авторите на една генеративистка монография „е доста скучно нещо“, тя е „като заговор – в нея има само нарушители“ (Di Sciullo, A.M & E. Williams. *On the Definition of Word*. Cambridge, MIT Press, 1987).

Степента на строгост и логическа точност на синтактичната класификация зависи обаче от принципите, залегнали в основата ѝ. Формалните класификации се стремят към максимална точност. Традиционните класификации, основани едновременно върху структурни и семантико-функционални критерии, се възправят пред очите на непосветения читател като лингвистични чудовища, недостъпни за логическо осмисляне и още повече за запомняне.

***

Авторът на книгата „Български език. Синтаксис и пунктуация“ пределно ясно и достъпно описва сложни синтактични явления и представя техните лингвистични интерпретации във вид на традиционни схеми, класификации и групирания. Ясност и достъпност на изложението, обяснения

на термини, богат илюстративен материал от различни функционални сфери, тълкуване на остаряла лексика в примери от възрожденската литература – всички тези особености, характерни за текста на книгата, са разчетени за най-широк читателски кръг: от студенти филолози до средношколци и всички, които се интересуват от въпросите, свързани с описанието на строежа на българската реч и проблемите на нейното пунктуационно оформяне.

В книгата се дава представа за синтактичните единици и техните основни признаци, разглеждат се въпроси от областта на теорията за словосъчетанието, видовете синтактични връзки. Основно внимание е отделено на теорията за изречението и традиционните аспекти на неговата класификация: на учението за частите на изречението, еднородните, обособени, присъединени и вметнати компоненти, на разграничаването на изреченията по цел на изказването, според изразено отношение към действителността и емоционално-експресивни значения. Разгледана е теорията за едносъставните изречения, различните видове непълни изречения. Подробно е представена функционално-семантичната класификация на сложното съставно изречение, структурно-семантичните класификации на сложното съчинено и безсъюзното сложно изречение (пълното изложение на последната класификация се съдържа в издадената по-рано и представена по-долу монография „Безсъюзните сложни изречения в съвременния български книжовен език“). В книгата става дума и за многокомпонентните сложни изречения, периода, пряката и непряката реч и т.н. Дават се също най-общи сведения за комуникативното членение на изречението.

Поради актуалността на темата ще се спрем по-подробно на разделите, посветени на пунктуационното оформяне на българската реч.

Пунктуационните правила в книгата се привеждат в края на разделите за частите на простото изречение, видовете прости и сложни изречения. Подобно разполагане на правилата

за поставяне на препинателни знаци, тоест тяхното обединяване в теми според традиционно обособяваните раздели на синтактичното описание, е в пълно съответствие с обстоятелството, че за основен принцип на българската пунктуационна система се приема синтактичният. Системите, в които този принцип е водещ (например немската и руската), по най-тесен начин са свързани със структурата на изречението, с особеностите на връзките и разположението на неговите части, както и с морфологичния статус на неговите компоненти.

На фона на подобни строго ориентирани системи очевидни стават характерните черти на българската пунктуация. Въпреки че за основен неин принцип се приема синтактичният, в правилата не се проследява ясно зависимостта на пунктуационното оформяне на едни или други компоненти на изречението от различията в техните синтактични функции – определение, сказуемно определение, допълнение, различни видове обстоятелствени пояснения. Правилата за обособяване и пунктуационно оформяне на определенията не се съобразяват в пълна степен с граматичния тип определение (съгласувано, несъгласувано, сказуемно, приложение), с граматичната природа и семантиката на определяемата дума, с това дали определянето има освен атрибутивно и обстоятелствено значение.

Голям брой български правила са мотивирани изключително от интонационния принцип (неразделяне със запетая на главната част на изречението и последвалия косвен въпрос, неотделяне със запетая на цял ред вметнати компоненти, пунктуационното оформяне на сложните изречения със зависима да-конструкция, пунктуацията на границата между два съюзни компонента и т.н.).

Интонационният принцип е определящ и за правилата, които регулират поставянето на препинателните знаци на границата между предикативните части на безсъюзното сложно изречение. Тази особеност е ясно отбелязана от Иван Недев при формули-

ране на правилата, които съответстват на и се съгласуват с разработената от автора класификация на сложните изречения от посочения тип. В основата на тази класификация залягат семантичните отношения, които се установяват между предикативните части на безсъюзното сложно изречение. Различните типове отношения могат да бъдат маркирани от различни пунктуационни знаци (запетая, точка и запетая, двоеточие и тире). Имено такъв принцип на пунктуационно оформяне е използван например в руската система на пунктуация (с цел да се улесни правилното разбиране на писмения текст). Българските правила също отчитат отношенията, изразявани между безсъюзно свързаните предикативни части, но решаваща роля при поставянето на знака играе интонационният принцип. Така, описвайки условията за използване на двоеточието, Ив. Недев прави няколко забележки – ето една от тях: „Между компонентите на тези безсъюзни сложни изречения може да се постави и друг препинателен знак: запетая, тире или многоточие. Изборът на един от тях се определя от субективната преценка на пишещия за големината на паузата, която трябва да се направи на това място в устната реч (известно е, че най-малка пауза се означава със запетая, по-голяма – с тире и най-голяма – с многоточие)“ (с. 416–417).

Като разширява областта на доминиране на интонационния принцип и се освобождава от натрупване в изречението на пунктуационни знаци, а също така предоставя на пишещия все по-голяма свобода в избора на знака, в своето развитие българската пунктуационна система се отдалечава постепенно от изградените на граматична основа системи от немски тип и се сближава със системите на френския, английския, италианския и други езици, които се основават върху семантико-интонационното членене на речта и използват като водещ риторическия (декламационен) принцип при поставянето на пунктуационните знаци.

Ще повтора още веднъж, че книгата е адресирана към широка чита-

телска аудитория, с което е свързан и характерът на изложение на материала, според мен оптимален за такава насоченост.

***

Монографията на Иван Недев „Безсъюзните сложни изречения в съвременния български книжовен език“ е посветена на проблемите, свързани с класификацията и описанието на безсъюзно съединените предикативни части в българския език. В изучаването на този тип български синтактични единици няма установена традиция. За първи път те се обединяват в отделна група в университетския курс по български синтаксис на Константин Попов (1963). До публикуването на представената книга обаче българските безсъюзни сложни изречения не са били предмет на детайлно изследване като самостоятелен тип сложно изречение. Ив. Недев свързва този факт с разпространената представа за безсъюзните сложни изречения като вариант на съюзните изречения с изпуснат съюз или съюзна дума.

Подробният съпоставителен анализ на особеностите на съюзните и безсъюзните сложни изречения води автора до заключението, че тези структури са два самостоятелни типа сложни изречения.

Като подчертава необходимостта от изследвания на спецификата на безсъюзните сложни изречения в структурно-семантичен и интонационен план, Ив. Недев предлага тяхна класификация, която се основава върху смисловите отношения между предикативните части.

На първото класификационно равнище авторът разграничава безсъюзни сложни структури с обединени и съединени предикативни части (компоненти). На второто равнище изреченията с обединени компоненти се разделят на сложни структури със смислова непълнота на първия компонент и структури без смислова непълнота на този компонент. На същото равнище изреченията със съединени компоненти се делят на изречения, обозначаващи едновременни събития, и изречения, представящи последователни събития.

По-нататъшното класификационно делене засяга само изреченията с обединени компоненти. На третото равнище сложните структури със смислова непълнота на първия компонент се разделят на изречения със същинска смислова непълнота и относителна смислова непълнота на този компонент. Сложните конструкции без смислова непълнота на първия компонент обединяват изречения, между чиито предикативни части се установяват съпоставителни, противопоставителни, причинно-следствени, заключителни, атрибутивни, предикатно-атрибутивни отношения, както и изречения с невербализирано семантично звено.

На четвъртото равнище изреченията със същинска смислова непълнота на първия компонент се делят на конструкции, в които непълнотата на този компонент е предизвикана: (1) от неговата структурна непълнота; (2) от наличието на десемантизирана лексема и (3) от наличието на съществително име с твърде обща лексикална семантика. Изреченията с относителна смислова непълнота на първия компонент обединяват конструкции, чиято непълнота е предизвикана от наличието на смисъла 'отклонение от нормата', 'обобщеност на означеното събитие' и др. под. Конструкциите с невербализирано семантично звено (без компонент със значението на възприятие) се противопоставят на конструкциите, които нямат този признак.

В книгата подробно са представени видовете смислови отношения между предикативните части на безсъюзното сложно изречение, описани са структурно-семантичните и интонационни особености на безсъюзните съединения с един или друг вид смислови отношения между техните предикативни части.

В отделен раздел е показана връзката между структурно-семантичните и интонационните особености на безсъюзните сложни изречения, от една страна, и поставянето на определени препинателни знаци между предикативните им части, от друга. Както вече бе отбелязано, действащите български правила, основани на интонационния принцип, дават голяма свобода на пишещия при избор на знак за пунктуационното оформяне на безсъюзните сложни изречения. По принцип описаните в монографията особености на различните видове безсъюзни съединения на предикативните части създават теоретична основа за разработка на по-строги правила, които обаче – освен интонационния – отчитат и други принципи на пунктуацията.

Предложената от Недев класификация на безсъюзните сложни изречения е безспорен принос към теорията на българското сложно изречение. Изградена върху солидна основа, тя се отличава с логическа издържаност и стройност. Богатството на езиковия илюстративен материал потвърждава правомерността на класификационната схема. Книгата може да бъде използвана не само за по-нататъшни теоретични разработки, но и във вузовската и училищната преподавателска практика, а също така в практиката на превода. Детайлното описание на безсъюзните сложни изречения в структурно-семантичен и интонационен план е особено важно за адекватното пунктуационно оформяне на писмената реч и развитието на пунктуационната теория.

АЛЛА ГРАДИНАРОВА
Софийски университет
„Св. Климент Охридски“
✉ algra@abv.bg